

Cerkveni **GLASBENIK**

Revija za cerkveno glasbo

POGOVOR

Matevž Mehle

TOKRAT OBRAVNAVAMO

Po sledih Gregorja Zafošnika

5

Letnik 113, leto 2020

Orgle Franca Goršiča

Predstavitev raziskovalno-dokumentacijskega projekta

Novembra leta 2017 smo bili z orgelskim razredom prof. Christopa Bosserta z Visoke šole za glasbo v Würzburgu v Nemčiji na strokovni ekskurziji v kraju Hoffenheim, kjer smo spoznali enega od ohranjenih opusov znamenitega nemškega orglarja iz obdobja romantike Eberharda Friedricha Walckerja (1794–1872). Orgle so bile dokončane leta 1846 in so orglarjevo 62. delo; gre za mehanske orgle s sapnicami na stožce, ki imajo 27 registrov, razporejenih na dva manuala in pedal. Posebej izstopa register drugega manuala, imenovan Physharmonica 8', ki je na nek način tudi samostojen instrument znotraj orgel. Walckerjeve orgle v Hoffenheimu predstavljajo enega najpomembnejših ohranjenih zvočnih zakladov nemškega zgodnje-romantičnega orglarstva.

O d decembra 2011 do junija 2012 so v Hoffenheimu potekala obnovitvena dela, ki jih je izvedla nemška orglarska delavnica Lenter. Ogled in analiza zgradbe omenjenih orgel sta me v mislih ponesla k orglam, ki so postavljene v uršulinski cerkvi v Ljubljani. Zanimiva je zvočna primerjava Walckerjevih orgel v Hoffenheimu z orglami pri uršulinkah, ki so delo slovenskega orglarskega mojstra Franca Goršiča. Orgle so nastale v razmaku 45 let, pa vendar so si tako po tehnični kot po zvočni plati idejno podobne. Walcker z orglami v Hoffenheimu na začetku svoje umetniške poti nakaže koncept finosti in prehajanja zvočnih barv, ki se kasneje razvije v simfonične orgle. Zvočno bi lahko rekli, da je Goršič na svojem vrhuncu prav tako fin, vendar bolj intimen. Takrat se je porodila zamisel, da bi Goršičeve orgle natančno preučili z namenom razumevanja njegovih idej.

Orgle v uršulinski cerkvi v Ljubljani so bile postavljene leta 1891 kot Gorišičev 56. opus, v letih 2013–14 pa jih je obnovilo Orglarstvo Košir. Gre za mehansko glasbilo s sapnicami na stožce, ki ima 30 pojočih registrov na treh manualih, pnevmatične zbiralnike, naraščalnik (crescendo) v obliki nožnega valja in ročice na levi strani igralnika za drugi manual ter pedal. Te orgle je imel mojster Goršič upravičeno za svoj *chef-d'oeuvre*, največjo mojstrovino. V zahteven akustični prostor so dobro umeščene, vsak

register ima svojo vlogo in v kombinaciji z drugimi tvori novo barvno strukturo. Potek intonacije znotraj posameznega registra v različnih legah je dodelan, prehodi v nizki legi med lesenimi in kovinskimi piščalami pa so skoraj neslišni. Ob obisku Goršičevega opusa lahko dobimo dober vpogled v mojstrovo izdelovanje in osebni razvoj, ki ga je naredil med intoniranjem orgel, in njegovo razumevanje akustičnih zakonitosti zvoka.

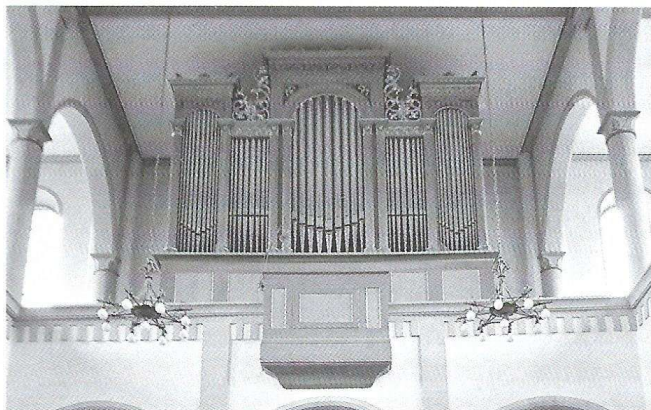
Franco Goršič je bil orglarski mojster v pravem pomenu besede. V takratnih slovenskih razmerah so soglasno priznavali, da je jemal svoj orglarski poklic zelo resno: v svoje orgle je vgrajeval zgolj prvovrstne materiale in ni nikoli stopil s poti poštenosti. Še v današnjem času njegove orgle večinoma lepo zvenijo, če seveda v preteklosti niso bile zvočno uničene ali zanemarjene in so sedaj potrebne skrbne obnove. Franco Goršič si zato zasluži, da ga kot velikega slovenskega umetnika ponovno odkrijemo.

Življenje Franca Goršiča

Franco Goršič je bil pokončen Slovenec, ki je s svojim življenjem in odločenostjo branil vero, slovenski jezik in kulturo. Rodil se je 21. oktobra 1836 v krakovskem predmestju v Ljubljani v premožni meščanski družini. Oče Martin, ki je bil tudi sam organist in pevovodja v domači župnijski cerkvi, je kmalu opazil sinovo glasbeno nadarjenost. Po končani ljudski šoli v Ljubljani je oče mladega Franca poslal za vajenca h kamniškemu orglarju Petru Rumplu (1850–55) in nato k ljubljanskemu orglarju Ferdinandu Malahovskemu (1855–56). S pridobljenim znanjem se je leta 1856 odpravil preko Gradca na Dunaj, kjer je kratek čas delal pri dunajskem orglarju Deutschmannu in kasneje še sedem let pri orglarski firmi Carl Hesse (1856–63). Po vrnitvi v Ljubljano je ustanovil svojo orglarsko delavnico (obrti list z dne 11. aprila 1863,

Franco Goršič na fotografiji iz leta 1861.
Vir: osebni arhiv Katarine Bergant

Walckerjeve orgle iz leta 1846 v Hoffenheimu. Vir: osebni arhiv Luke Posavca

obrti register št. 32), ki jo je uspešno vodil vse do svoje smrti, 29. avgusta 1898.

Goršič je svoje prve orgle postavil za domačo župnijsko cerkev v Trnovem (op. 1, 1864). To so bile orgle z dvema manualoma in 20 »spremeni« (registri), izdelane po takrat običajnem načinu »na smuke« (sapnice na poteg). Zadnje orgle je Goršič postavil pri Sv. Lenartu nad Škofjo Loko, in sicer s pnevmatsko trakturo; žal so bile te orgle skupaj s cerkvijo uničene ob miniranju leta 1944. Goršič je bil najbolj ponosen na orgle, ki jih je postavil v ljubljanski uršulinski cerkvi, češ da imajo najlepši glas od vseh njegovih opusov. Na njegov tehnični napredek je pomembno vplivala tudi orglarska delavnica bratov Link (Gien-gen an der Brenz, Nemčija), od katere je kupoval orgelske piščali (od leta 1887) in patente. Od leta 1889 je sodeloval tudi s podobarjem Janezom Vurnikom mlajšim (1849–1911) iz Predtrga pri Radovljici, ki mu je izdeloval orgelske omare.

Danes ocenjujemo, da celoten Goršičev opus obsega 66 na novo narejenih ali predelanih inštrumentov na področju Slovenije, Hrvaške, Avstrije in Italije. Redno je skrbel za uglasčevanje orgel po cerkvah in v zavodih na današnjem slovenskem narodnem ozemlju in v tujini. Ne gre prezreti tudi mnogih popravil orgel, ki jih je opravil v svoji 35-letni obrtni dejavnosti. Po splošnem mnenju strokovnjakov se tisti primeri popravil, kjer je Goršič obstoječe stare orgle temeljito prenovil in predelal, štejejo za njegov izdelek. Pri njem se je od 21. septembra 1888 do 21. januarja 1892 šolal tudi Ivan Milavec (1874–1915), kot pomočnik pa je pri Goršiču ostal še vse do 18. maja 1895.

Goršiča je odlikoval izredni dar glasbenega posluha. Rekli bi lahko celo, da je imel absolutni posluš, saj se ni nikoli zgodilo, da bi zgrešil tone po samem posluhu. Imel je tudi nekaj glasbene izobrazbe. Prvi glasbeni nauk je prejel od svojega očeta, na Dunaju pa se je glasbeno razvil do take mere, da je popolnoma sproščeno in ušesom prijetno preludiral in im-

proviziral. Celo skladatelj Anton Foerster je Goršiču nekoč priznal, da mu igranja koračnic na orglah ne bo zlepa nihče ponaredil. Njegovo zanimanje za kulturo se je kazalo v tem, da je dobival številne takratne časopise, tudi nemške, in da je bil med prednaročniki literarnih izdaj Jurčiča, Stritarja in Levstika. Z Josipom Jurčičem in Franom Levstikom je bil tudi v osebnih stikih. Bil je eden od ustanovnih članov Obrtniškega pomožnega društva in član Narodne čitalnice. V politiko je bil od leta 1882 za kratek čas tudi aktivno vključen, a žal o tem ne najdemo veliko zapisov.

Glede na tehnično zasnovo Goršičevih orgel lahko njegov opus razdelimo v naslednja tri obdobja:

1. obdobje (1864–1884): mehanika na poteg – prve mehanske orgle s sapnicami na poteg je izdelal za trnovsko cerkev (op. 1, 1864), zadnje tako izdelane orgle pa v Vuhredu (op. 41, ok. 1884);

2. obdobje (1884–1897): mehanika na stožce – prve mehanske orgle na stožce je postavil v Borovnici (op. 42, 1884), zadnje orgle tega tipa pa v Logu pri Vipavi (op. 64, 1897);

3. obdobje (1898): pnevmatika, izpustne sapnice z visečimi membranami – v zadnjem obdobju je naredil dvojce orgle, v Mokronogu (op. 65, 1898) in pri Sv. Lenartu (op. 66, 1898).

Goršičeve zadnje še ohranjene orgle stojijo v Mokronogu. So njegovo prvo glasbilo s pnevmatsko trakturo. Dotedanje stožčaste ventile na sapnicah pod piščalmi je nadomestil z visečimi ventilskimi membranami, mehansko povezavo med tipkami na igralniku in ventili pa zamenjal s svinčenimi cevki za zrak. Sistem deluje

Igralnik orgel v Hoffenheimu. Vir: osebni arhiv Luke Posavca

po principu »iztekanja zraka«: ko iz ventilskih membran spustimo zrak, se te stisnejo in s tem odprejo zračne kanale, po katerih pride zrak do piščali. Po takem principu deluje celotna pnevmatska traktura igralnika, preko relejev do sapnic. Orgle v Mokronogu je v letih 2019–20 obnovilo Orglarstvo Košir.

Projekt »Franc Goršič«

Znanje, ki ga je Goršič skozi svoje izobraževanje pridobil, je potrebno zbrati in analizirati, da bi njegovo delo bolje razumeli. Velikokrat govorimo o tipični slovenski intonaciji. Pa vemo, kaj to točno sploh po-

meni? Kaj naj bi bil slovenski zvok in kakšne so slovenske ideje zvoka orgel v romantiki? Ali jim sploh lahko pravimo slovenske, ali pa gre le za posameznikove zamisli, ki jih je z razumevanjem dogajanja v tedanjem evropskem prostoru prinesel na slovensko področje?

Gre za raznolik in obsežen projekt, ki obsega poglobljeno analizo Goršičevega opusa, pregled obstoječe ali še neodkrite dokumentacije o njegovem življenju in delu ter oživljanje njegove dediščine. Hkrati gre za nadaljevanje spoznavanja Goršiča, ki ga je predstavil že Edo Škulj v svoji knjigi *Goršičeva orgelska delavnica* iz leta 2004. Cilj projekta je najti prave informacije ter spodbuditi nadaljnje restavriranje in nenazadnje tudi razumevanje glasbil.

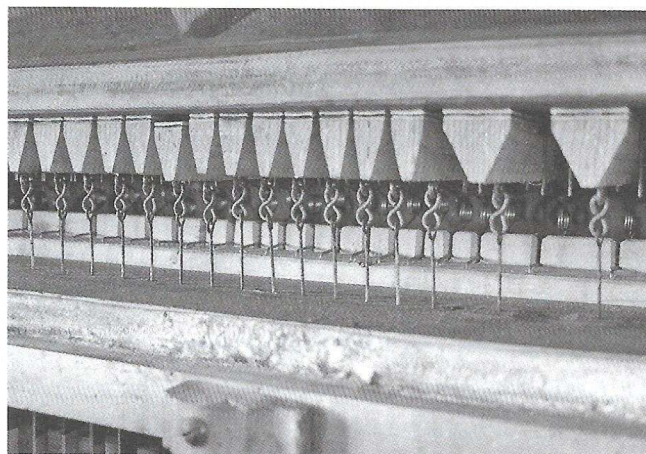
Projekt je tudi velik izziv, pri katerem je potrebno uskladiti znanja z različnih področij. Pri raziskovalnem delu se je avtor pričujočega prispevka povezal s kolegom Alešem Razpotnikom, s katerim sta pred leti skupaj obiskovala Orglarsko šolo v Ljubljani. Naj se ob tej priložnosti na kratko predstaviva:

Luka Posavec, rojen leta 1996 v Ljubljani, študira orgle in cerkveno glasbo pri Christopherju Bossertu in čembalo pri Ralfu Waldnerju na Visoki šoli za glasbo v Würzburgu. Obiskoval je Srednjo šolo Josipa Jurčiča v Ivančni Gorici in Orglarsko šolo v Ljubljani. Sledilo je dveletno učenje orgel pri Tomažu Sevšku na Glasbeni šoli Vič-Rudnik, kasneje pa se je udeležil tudi različnih orgelskih tečajev (Gunther Rost, James Johnstone, Tomaž Sevšek, Domen Marinčič, Pavao Mašić, Ante Knešaurek). Leta 2012 je v župniji Stična ustanovil odrasli mešani zbor Chorus Sitticensis, ki ga je vodil štiri leta. Aktivno se posveča orglarski kulturi.

Aleš Razpotnik, rojen leta 1992 v Ljubljani. Obiskoval je Elektrotehniško-računalniško strokovno šolo in gimnazijo Ljubljana in Orglarsko šolo v Ljubljani. Po šolanju se je zaposlil v podjetju MDR kot vodja razvoja. Vzporedno je pričel sodelovati z Orglarsko delavnico Maribor. Obnovil je Eislov pozitiv ter nato kot samostojni podjetnik obnovil in uglasil lepo število inštrumentov. Od leta 2015 vodi Župnijski pevski zbor sv. Jurija na Izlakah, od leta 2016 Cerkevni pevski zbor Šentlambert, od 2018 pa tudi Zagorski oktet. Poje pri Zboru sv. Nikolaja v Litiji in je organist v župnijah Izlake, Zagorje ob Savi in Šentlambert.

Potek in izvedba projekta

Projekt, ki traja od julija 2019, se je rodil spontano iz ljubiteljskih obiskov Goršičevih inštrumentov po Sloveniji že leto prej. Trenutna ocena dolžine projekta je deset let. Sam način izvedbe projekta je sistematično razdeljen na naslednje sklope:

Notranjost manualne sapnice Goršičevih orgel na Polici (op. 9, 1868). Vir: osebni arhiv Luke Posavca

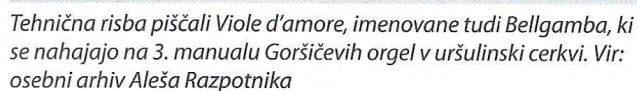
– Razvoj sistema meritve orgelskih piščali (kaj izmeriti pri posamezni piščali, sistematika opisa posameznega orgelskega registra, tehnične skice posameznih piščali registra, kako in s čim opraviti meritev).

– Zbiranje dokumentacije v arhivih v Sloveniji in tujini o življenju Franca Goršiča in njegove družine, sodelavcev in orglarjev, s katerimi je bil v stikih oz. se je pri njih učil (Peter Rumpel, Ferdinand Malahovsky, Carl Hesse, Orglarska delavnica Link ...).

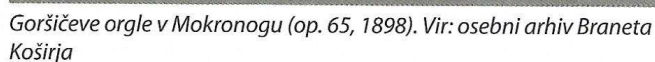
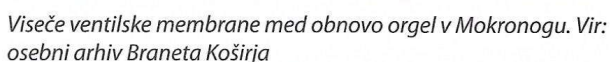
– Navezava stikov z Goršičevimi potomci (zbirka družinskih fotografij), tudi s potomko dr. Katarino Bergant, od leta 2018 vodjo Okrožnega državnega sodišča v Ljubljani, ki je pripravljena po svojih močeh pomagati pri projektu. Od nje sva pridobila zbirko javnosti še neznanih fotografij družine Goršič.

Skica orgel v ljubljanski uršulinski cerkvi iz leta 1891, katere avtor je najverjetneje Janez Vurnik. Vir: arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani

Izvedba projekta je zelo resna in tudi časovno opredeljena, zato sva na Slovensko škofovsko kon-

Vse duhovnike in organiste, ki delujejo v cerkvah, kjer stojijo Goršičeve orgle, prosiva za pomoč (dostop do orgel, dokumentacija). Orglarje, ki so obnavljali in/ali popravljali Goršičeve orgle, naprošava za pogovor in kakršno koli pisno ali fotografsko dokumentacijo. Nekaj ogledov orgel sva po posameznih župnijah že naredila. Na tem mestu se zahvaljujema župnikom za dosedanje pripravljenost, sodelovanje in pomoč. Zahvaljujema se tudi Branetu Koširju, Tomažu Močniku, Martinu Šuštarju in Milanu Jevnikarju za do sedaj posredovano dokumentacijo. Zahvala gre tudi uršulinskemu samostanu v Ljubljani za odprtost in pomoč. Hvala tudi Tomažu Sevšku in Daliborju Miklavčiču za posredovane kontakte ter vsem ostalim, ki so do sedaj kakor koli pomagali pri projektu. Tako bomo skupaj s pogledom v preteklost našli svojo pot, prihodnost. Vse, ki imate morda kakšno informacijo in nama lahko pomagate, prosiva, da stopite v stik z nama po elektronski pošti (luka.posavec1996@gmail.com ali alesraz@gmail.com).